

Wanda Puget

Liber geneleos illustris familiae Schidloviciae : panegiryk czy także źródło?

Ochrona Zabytków 52/1 (204), 73-76

1999

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

LIBER GENESEOS ILLUSTRIS FAMILIAE SCHIDLOVICIAE — PANEGIRYK CZY TAKŻE ŹRÓDŁO?

1. Szydłowiec. Kościół parafialny. p w. św. Zygmunia. Polichromia — „Droga na Kalwarię”. Stan po odsłonięciu w l. 1978–1980. Fot. W. Puget 1996

1. Szydłowiec. Parish church of St. Sigismund. Polychromy “Road to Calvary”. State after uncovering in 1978–1980. Photo: W. Puget, 1996

Świetny, niemalże unikatowy panegiryk rodu Szydłowieckich, a zarazem jedna ze znaczniejszych pozycji polskiego, renesansowego miniatorstwa, przypisywanego Stanisławowi Samostrzelnikowi, *Liber geneleos illustris familiae Schidloviciae* opisuje czyny i zasługi rodu, a przede wszystkim — Mikołaja, domniemanego inspiratora powstania tej księgi¹.

Tekst — obok gloryfikacji zalet poszczególnych członków rodzin — zawiera też obszernie informacje o ich udziale we wznoszeniu własnych siedzib, o fundacjach czynionych głównie na rzecz kościołów lub działań z urzędu przy powierzonych im w administrowaniu obiektach Korony Polskiej.

Lista wymienionych w panegiryku dokonań jest imponująca, stąd nasuwają się wątpliwości na ile jest ona wiarygodna, zwłaszcza biorąc pod uwagę bardzo krótką karierę Szydłowieckich, będącą udziałem właściwie tylko dwóch znaczących pokoleń. Okazało się jednak, że *Liber geneleos* jest źródłem wiarygodnych informacji historycznych na temat obiektów architektonicznych związanych z Szydłowieckimi.

Wprawdzie najstarsze informacje o Jakubie i Sławku — „*fratres et haereditates de Schidlovec*” — pochodzą z pierwszej ćwierci XV w.², to *Liber geneleos* zaczyna swoje relacje od Stanisława (jednego z trzech synów Jakuba), wysoko postawionego w hierarchii urzędniczej i intelektualnej królestwa, wychowawcy synów królewskich, a wśród nich Władysława późniejszego króla Węgier i Zygmunta I. Stanisław żył długo — od 1405 do 1495 r. Ożeniony dwukrotnie miał dwadzieścioro dzieci, z których głównie synowie umierali przedwcześnie.

Reliktem jego siedziby w Szydłowcu jest fragment ściany z końca XV w. Z nadwieszonym łukiem i śladami polichromii odkryty wewnątrz zamku³.

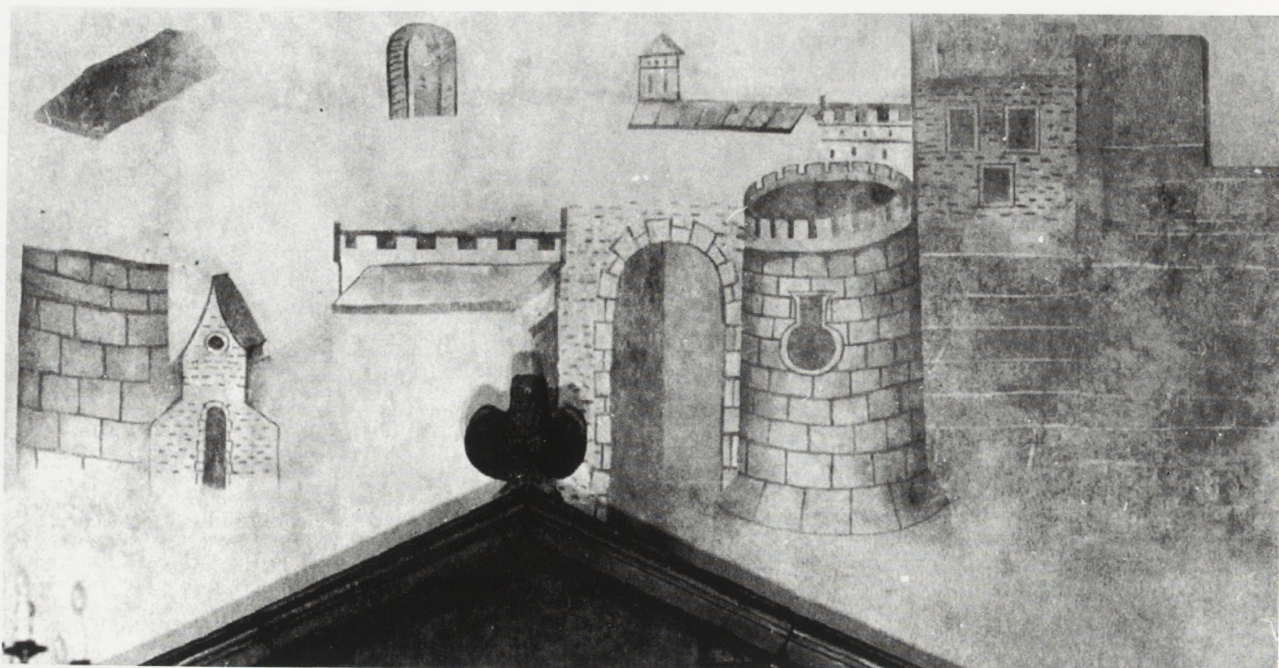
Z pierwszego małżeństwa z Barbarą Starosielską herbu Abdank — znacznieszą karierę zrobił syn Jakub młodszy, który istniejącą do dziś „*świętynię w Szydłowcu poświęconą św. Zygmuntovi wznosił od fundamentów, zabezpieczył ją żelaznymi drzwiami a w kaplicy południowej pochował ojca*”, a następnie sam także tam znalazł miejsce wiecznego spoczynku⁴.

1. *Liber geneleos illustris familiae Schidloviciae*. Rkps iluminowany przed 1532 r. Oryginał Biblioteka PAN w Kórniku, sygn. MK 3641–3651, tłum. według tekstu Działyńskiego.

2. J. Kieszkowski, *Kanclerz Krzysztof Szydłowiecki*, t. II, Poznań 1912, s. 727 n. — odwołując się do archiwum parafialnego w Szydłowcu.

3. W. Puget, *Z dziejów zamku w Szydłowcu*, „Rocznik Muzeum Świętokrzyskiego”, t. IV, 1966–1967, Kraków 1967, s. 261, il. 5–6.

4. Inwentarz z 1931 r. cytuję: „*zwłoki oglądano przy restauracji w 1928 r.*” Archiwum parafialne w Szydłowcu.

2. Szydłowiec. Kościół parafialny p.w. św. Zygmunta. Polichromia — „Jerozolima” (częściowo zasłonięta przez późniejszy nagrobek). Stan po odslonięciu w l. 1978–1980. Fot. Ze zbiorów Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie

2. Szydłowiec. Parish church of St. Sigismund. Polychromy „Jerusalem” (partially concealed by later tombstone). State after uncovering in 1978–1980. Photo from the coll. of the Academy of Fine Arts in Cracow

Wśród licznych, wymienionych w *Liber...* obrazów, paramentów i argenteriów, na uwagę zasługuje wzmianka o zachowanym do dziś poliptyku ze sceną Wniebowzięcia NMP.

Spośród synów z drugiego małżeństwa Stanisława z Zofią z Gościkowa i Pleszowa herbu Łabędź — wyróżnili się karierą polityczną, inwestycjami i fundacjami — Piotr, Krzysztof i Mikołaj. Wychowywali się przy ojcu wraz z synami królewskimi, z którymi podróżowali: do Wrocławia, na Śląsk, do Wiednia i na Węgry. Przebywali dłużej na dworze Władysława w Budzie, co dało im możliwość poznania najwcześniejszych dzieł renesansowych poza Italią, jak zamek Korwinowski w Wyszehradzie i kaplica Bakóczego w Ostrzyhomiu.

Piotr — podkomorzy i burgrabia krakowski — był fundatorem głównie paramentów kościelnych, dzwonów, argenteriów oraz ksiąg liturgicznych. Pochowany został wraz z matką i siostrą Barbarą w „chórze” (prezbiterium) fary szydłowieckiej po stronie południowej⁵.

Opisane w *Liber...* działania braci Krzysztofa i Mikołaja w zakresie rozbudowy własnych siedzib znajdują realne potwierdzenie. Relikty założenia zamkowego Krzysztofa w Ćmielowie istnieją do dziś, choć „*kunst artystyczny i różnorodność malowideł*”, jakimi był

ozdobiony, nie są już dziś czytelne. Zamek w Szydłowcu przetrwał burze dziejowe, był prawie bez przerwy (choć w różnorodny sposób) użytkowany, a jego rozbudowa przez Mikołaja „*stosownie do swej godności i zamożności rodziny tak zewnątrz jak i wewnątrz rozkoszny i piękny zarówno w pomieszczeniach jak i portykach oraz rozmaitych malowidłach*”, została potwierdzona w czasie przeprowadzonej w latach siedemdziesiątych konserwacji (fryzy heraldyczne i ornamentacyjne, stropy kasetonowe)⁶. Po fundowanym kościele szpitalnym w Szydłowcu pozostał dość szczegółowy opis z pocz. XIX w.⁷ W zamkach starościańskich remontowanych z urzędu (Nowe Miasto Korczyn, Gostyń, Łuków, Krzepice, Olsztyn, Oświęcim, Zator) pozostały herby satrostów, a wykonane prace mają potwierdzenie w inwentarzach.

Najwyżej postawiony w hierarchii państwowej Krzysztof — kanclerz wielki koronny, od 1515 r. zdołbiący swój herb także wizerunkiem smoka z nadania mu przez Maksymiliana tytułu hrabiowskiego, fundował kilka wymienionych przez *Liber...* obiektów dla kościoła w Szydłowcu, w tym „*spiżowe [?] mauzoleum w kaplicy dla ojca i brata Jakuba*”⁸. Z pierwotnego wystroju zachowały się zworniki i wsporniki z herba-

5. Potwierdza to inwentarz z 1951 r., odwołując się do wizji lokalnej z 1942 r. Tamże.

6. W. Puget, *Z dziejów...*; też, *Przyczynek do działalności Stanisława Samostrzelnika. Malarstwo ścienne w budowach fundacji Szydłowieckich*, (w:) *Renesans. Sztuka i ideologia*, Warszawa 1976, s. 487–504.

7. „*Opisanie kościoła szpitalnego w Mieście Szydłowcu (...) i rzeczy do niego należących*” (ok. 1825 r.), Archiwum parafialne w Szydłowcu.

8. Patrz przyp. 4 i 5.

mi. Podziemie zniszczono (w związku z instalacjami c.o.). Domniemaną fundacją Krzysztofa jest nagrobek dla Mikołaja w prezbiterium fary szydlowieckiej, z którego zachowała się płaskorzeźbiona płyta z węgierskiego tardoszu⁹.

Mikołaj, podskarbi koronny, wykończył kościół farny w Szydłowcu zdobiąc jego szczyty herbami kutymi w piaskowcu. „Sufit wysoko odpowiednimi kolorami i złotem wymalować kazał” (przemalowany przez Ludwika Konarzewskiego w XX w.), ufundował ołtarz główny (przerobiony z wykorzystaniem bocznych kwater), stalle (zachowane niewielkie fragmenty), chór dla śpiewaków (przerobiony) z podniebieniem wypełnionym kasetonami z motywem wirujących rozet (również przerobionymi) i wiele innych przedmiotów dokumentowanych herbami. Na szczególną uwagę zasługuje sformułowanie w *Liber...*: „przy drzwiach pierwszych od wejścia (od strony północnej) Chrystusa obciążonego krzyżem z orszakiem żalobnym (...) idącym na Kalwarię, tamże w środku świątyni wizerunek Chrystusa zawieszzonego na krzyżu pomiędzy lotrami”. Malowane na tynku wyobrażenia „lotrów” zachowały się na podłuczcu tęczowym, także krucyfiks pierwotnie umieszczone na belce tęczowej. Sformułowania te za-

4. Szydłowiec. Kościół parafialny p.w. św. Zygmunta. Polichromia — „Ukrzyżowanie”. Stan po odsłonięciu w l. 1978–1980. Fot. W. Puget 1996

4. Szydłowiec. Parish church of St. Sigismund. Polychromy “Crucifixion”. State after uncovering in 1978–1980. Photo: W. Puget, 1996

inspirowały konserwatorów do przeprowadzenia badań tynków, a następnie odsłonięcia zachowanych pod nimi malowideł. Odkryto nie tylko bogate dekoracje glicyfów okiennych i portali, ale i ową *Kalwarię* (il. 1) rozmieszczoną na całej ścianie północnej nawy z ostatnią sceną Ukrzyżowania pod chórem¹⁰ (il. 4). Niewątpliwie malowidła te można wiązać z osobą Samostrzelnika, przez około 20 lat zatrudnianego przez Szydłowieckich, lub warsztat pracujący pod jego kierunkiem. Poza *Kalwarię* odkryto także malowidło przedstawiające baldachim (nad niezidentyfikowaną sceną) na ścianie tęczowej (il. 5), który znajduje analogię w ujęciu sceny Zwiastowania w macierzystym kościele cysterskim Samostrzelnika w Mogile, motyw często przez niego stosowany w rękopisach iluminowanych¹¹.

kiej, Której wyrażam podziękowanie za udostępnienie mi fotografii jednego z fragmentów malowidła.

11. Ks. B. Przybyszewski, *Stanisław Samostrzelnik*, „Biuletyn Historii Sztuki”, R. XIII, 1951, nr 2–3, s. 47–87.

3. Szydłowiec. Kościół parafialny p.w. św. Zygmunta. Polichromia — „Biczowanie”. Stan po odsłonięciu w l. 1978–1980. Fot. W. Puget 1996

3. Szydłowiec. Parish church of St. Sigismund. Polychromy “Flagellation”. State after uncovering in 1978–1980. Photo: W. Puget, 1996

9. W 1907 r. istniała jeszcze pełna obudowa płyty, dziś jej fragmenty znajdują się w ogrodzeniu kościelnym. Archiwum parafialne w Szydłowcu.

10. Prace prowadzone były w l. 1978–1980 przez zespół Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie pod kierunkiem prof. Zofii Medwec-

5. Szydłowiec. Kościół parafialny p.w. św. Zygmunta. Polichromia na południowej części ściany tęczowej — baldachim. Stan po odsłonięciu w l. 1978–1980. Fot. W. Puget 1996

5. Szydłowiec. Parish church of St. Sigismund. Polychromy on the southern side of the rood arch wall — baldachin. State after uncovering in 1978–1980. Photo: W. Puget, 1996

Wśród wymienionych w *Liber...* paramentów kościelnych fundowanych przez wszystkich członków rodziny Szydłowieckich (także żony i siostry) wymienionych jest 26 ornatów, kap i innych paramentów, 20 kielichów i monstrancji złotych i srebrnych, 6 antepediów, kilka mszałów. Wiele z nich można zidentyfikować w aktach parafialnych, jak np. „Osóbka srebrana z koroną pozłacaną w Piersiach za szkłem trzymająca Relikwię So Zygmunta Patrona miejsca (...) z wysztychowaniem herbów Odrowążów fundatorów” i wiele innych. Akta parafialne notują kradzieże, kontrybucje, sprzedaże lub przekazywanie przedmiotów do innych kościołów, a podawane niekiedy opisy pozwalają znaleźć ich odpowiedniki w wymienianych przez *Liber...* fundacjach¹². Można zatem przyjąć, że *Liber geneleos...* spełnia także rolę dokumentu.

Wiele innych przekazów archiwalnych jak również „sygnowania” obiektów herbami rodowymi mnoży liczbę fundowanych przez tę rodzinę zarówno elementów architektonicznych (portale, stropy itp.), jak i dzieł malarskich, miniatorskich i przedmiotów rzemiosła artystycznego nie wymienionych bezpośrednio w *Liber geneleos*.

Żaden z synów Stanisława Szydłowieckiego nie pozostawił męskiego potomka, tak więc śmierć Mikołaja w 1531 i Krzysztofa w 1532 r. zakończyła dzieje rodu.

12. „Konsygnacja Rzeczy Skradzionych (...) 23 lutego 1808” (b. s.); Kroniki i korespondencja z lat 1818, 1821, 1833, 1845, 1847-1848,

1858, 1903, 1907, 1914, 1921, 1942-1943, Archiwum parafialne w Szydłowcu.

Liber geneleos illustris familiae Schidloviciae — a Panegyric or also a Source

The unique panegyric of the Szydłowiecki family, one of the most important examples of Polish Renaissance miniature painting ascribed to Stanisław Samostrzelnik, is also a source of reliable information about the objects founded by members of this family. Apart from a glorification of particular representatives of the Szydłowiecki family, who, connected with the royal court, achieved very high ranks in state administration and the Church hierarchy, the text contains also extensive information about their participation in the foundations of numerous objects, not to mention their own residences. The list is impressive, a feature which gives rise

to certain doubts concerning its reliability, especially since it refers to a very brief period in the career of the family (two generations). The author attempted to confirm information found in *Liber* either by resorting to archival material or by identifying the mentioned objects. She also prepared historical documentation for the reconstruction of Szydłowiec Castle, and took part in architectonic research concerning this object and its conservation. The latest discoveries confirming the data contained in *Liber* include polychromies on the walls of the parish church in Szydłowiec.